

कृष्णादेवी शर्मा (श्रेष्ठ)को जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस, रूपन्देही
नेपाली विभाग, स्नातकोत्तर तह
द्वितीय वर्षको दसौँ पत्रको
प्रयोजनको लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
लक्ष्मी घिमिरे
नेपाली विभाग
भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस
सिद्धार्थनगर, रूपन्देही
२०६७

शोधनिर्देशक
मदनप्रसाद दवाडी
सह-प्राध्यापक

कृष्णादेवी शर्मा (श्रेष्ठ)को जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस, रूपन्देही
नेपाली विभाग, स्नातकोत्तर तह
द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको
प्रयोजनको लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता

लक्ष्मी घिमिरे

(रोल नं. ३७९८, त्रि.वि.दर्ता नं. ७-१-३०१-२०००)

शैक्षिक-सत्र २०६३-२०६५

२०६७

शोधनिर्देशकको सिफारिसपत्र

“कृष्णादेवी शर्मा (श्रेष्ठ)को जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन” शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस, रूपन्देही नेपाली स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षकी छात्रा लक्ष्मी घिमिरेले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । उहाँले अत्यन्त मिहिनेतपूर्वक तयार पार्नुभएको यस शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति: २०६७/१०/२९

.....

मदनप्रसाद दवाडी
सहप्राध्यापक
नेपाली विभाग
भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस,
सिद्धार्थनगर, रूपन्देही ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली विभाग
सिद्धार्थनगर, रूपन्देही

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विभाग भैरहवा बहुमुखी क्याम्पसकी छात्रा लक्ष्मी घिमिरेले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नुभएको “कृष्णादेवी शर्मा (श्रेष्ठ)को जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन” शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

विभागीय प्रमुख
सहप्राध्यापक श्री मदनप्रसाद दवाडी

.....

शोधनिर्देशक
सहप्राध्यापक श्री मदनप्रसाद दवाडी

.....

बाह्यपरीक्षक
सहप्राध्यापक श्री चूडामणि रेग्मी

.....

मिति : २०६७/१०/२९

कृतज्ञता ज्ञापन

“कृष्णादेवी शर्मा (श्रेष्ठ)को जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन” शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनको लागि आदरणीय गुरु एवं नेपाली विभागका प्रमुख सहप्राध्यापक श्री मदनप्रसाद दवाडीज्यूको निर्देशनमा तयार गरेकी छु । प्रस्तुत शोधपत्र तयारीका क्रममा आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराउनुका साथै शोधकार्यमा उत्प्रेरित गर्दै सहयोग गर्नुभएका श्रद्धेय गुरु श्री मदनप्रसाद दवाडीज्यूमा म हार्दिक आभार एवम् कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

शोधप्रस्तावलाई विभागीय स्वीकृति प्रदान गरी प्रस्तुत शीर्षकमा शोधपत्र लेख्ने सुअवसर प्रदान गर्नुहुने अन्य गुरुहरू सहप्राध्यापक श्री बालकृष्ण भट्टराईज्यू, सहप्राध्यापक डा.श्री कपिलदेव लामिछानेज्यू, सहप्राध्यापक डा.श्री दामोदर ढकालज्यू, सहप्राध्यापक डा.श्री घनश्याम न्यौपानेज्यू, सहप्राध्यापक श्री डिल्लीराज भट्टराईज्यू, र उप.प्राध्यापक श्री वनमालीराज शर्माज्यूप्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधकार्यका क्रममा आवश्यक मूल सामग्री तथा सम्बद्ध सहायक सामग्रीहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने विश्लेषित कृतिका कृतिकार तथा शोध नायिका कृष्णादेवी शर्मा (श्रेष्ठ) ज्यूप्रति पनि म हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । शोधका क्रममा थप आवश्यक जानकारी प्रदान गरिदिने शोध नायिकाका पति श्री उद्योगबहादुर श्रेष्ठ तथा छोरी सिर्जना शर्माप्रति पनि म आभारी छु । सामग्री सङ्कलनका क्रममा भर्को नमानी सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण विद्वज्जनप्रति म आभार प्रकट गर्दछु । सामग्री सङ्कलनकै क्रममा महत्त्वपूर्ण शोधपत्र उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने पृथ्वीनारायण क्याम्पस वगर पोखराकी शोधार्थी सिर्जना आचार्यज्यूप्रति र पुस्तकालय प्रयोग गर्न दिई सहयोग गर्ने भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस पुस्तकालय परिवारप्रति पनि आभार प्रकट गर्दछु ।

मलाई यस उज्यालो धर्तीमा पाइला टेकाई अध्ययनको आरम्भदेखि वर्तमान समयसम्म सधैं उत्प्रेरणा र महत्त्वपूर्ण योगदान गर्नुहुने आदरणीय बाबा खगेश्वर घिमिरे र ममतामयी आमा कृष्णादेवी घिमिरेप्रति म कृतज्ञ छु । जीवनको अविरल यात्रामा आइपरेका विभिन्न किसिमका चुनौतीहरूमा कहिल्यै विचलित हुन नदिई सधैं अगाडि बढ्ने थप उत्प्रेरणा र हौसला प्रदान गर्ने श्रद्धेय जीवनसाथी श्री गोपाल शर्माज्यूप्रति कृतज्ञ छु । अध्ययनलाई निरन्तरता दिने क्रममा सधैं हौसला र उत्प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने आदरणीय दाजु केशवराज घिमिरे तथा भाउजू सङ्गीता घिमिरेप्रति कृतज्ञ छु । यसका साथै शोधपत्र लेखनमा उपयुक्त सहयोग गर्ने स्नेही बहिनी पविता घिमिरे, भाइ प्रज्ञान घिमिरे, बहिनी

प्रकृति घिमिरे, आदरणीय आमा (सासू) तारादेवी शर्मा र बाबु (देवर) माधव शर्माप्रति
आभार प्रकट गर्दछु ।

शोधपत्र तयारीका क्रममा छिटो छरितो र शुद्धरूपमा टाइपिङ्ग गरी सहयोग गर्ने
बसन्ता र रिम तथा आयुष कम्प्युटर परिवार भैरहवालाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु

लक्ष्मी घिमिरे
स्नातकोत्तर नेपाली विभाग
त्रि.वि. भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस

विषय-सूची

शोधनिर्देशकको सिफारिसपत्र	क
स्वीकृतिपत्र	ख
कृतज्ञता-ज्ञापन	ग
विषयसूची	ड-ज
सङ्क्षेपीकृत सूची	ट

परिच्छेद एक : शोधपत्रको परिचय

१-७

१.१ शोधशीर्षक	१
१.२ शोधपत्रको प्रयोजन	१
१.३ विषय परिचय	१
१.४ समस्या कथन	२
१.५ शोधपत्रको उद्देश्य	२
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.७ अध्ययनको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता	५
१.८ अध्ययनको सीमाङ्कन	६
१.९ सामग्री सङ्कलन विधि	६
१.१० सैद्धान्तिक ढाँचा र शोधविधि	६
१.११ शोधपत्रको रूपरेखा	६

परिच्छेद दुई : कृष्णदेवी शर्मा (श्रेष्ठ) को जीवनी

८-२५

२.१ पृष्ठभूमि	८
२.२ वंश परम्परा, जन्म र जन्मस्थान	८
२.३ बाल्यकाल र शिक्षा-दीक्षा	१०
२.४ दाम्पत्य जीवन र पारिवारिक अवस्था	१३
२.५ बसोबास र आजीविका	१५
२.६ आर्थिक अवस्था र पेसा	१६
२.७ साहित्यिक क्षेत्रमा प्रवेश र कार्य	१७
२.८ सामाजिक क्षेत्रमा संलग्नता	१९
२.९ पदक तथा सम्मान	२१

२.१०	रुचि र भ्रमण	२१
२.११	अविस्मरणीय घटना	२३
२.१२	जीवन-दर्शन	२३
२.१३	निष्कर्ष	२४

परिच्छेद तीन : कृष्णादेवी शर्मा (श्रेष्ठ) को व्यक्तित्व २६-३७

३.१	पृष्ठभूमि	२६
३.२	बाह्य व्यक्तित्व	२६
३.३	आन्तरिक व्यक्तित्व	२७
३.३.१	साहित्यिक व्यक्तित्व	२८
३.३.१.१	स्रष्टा व्यक्तित्व	२८
३.३.१.१.१	कवि व्यक्तित्व	२८
३.३.१.१.२	कथाकार व्यक्तित्व	३०
३.३.१.१.३	गीतकार व्यक्तित्व	३१
३.३.१.१.४	गजलकार व्यक्तित्व	३१
३.३.१.१.५	खण्डकाव्यकार व्यक्तित्व	३२
३.३.१.२.१	द्रष्टा व्यक्तित्व	३३
३.३.१.२.२	समीक्षक व्यक्तित्व	३४
३.३.२	साहित्येतर व्यक्तित्व	३५
३.३.२.१	शिक्षिका व्यक्तित्व	३५
३.३.२.२	सामाजिक व्यक्तित्व	३६
३.४	निष्कर्ष	३६

परिच्छेद चार : नेपाली साहित्यमा कृष्णादेवी शर्मा (श्रेष्ठ)को आगमन र उनको साहित्यिक यात्रा ३८-

४५

४.१	लेखनका लागि प्रेरणा र प्रभाव	३८
४.२	नेपाली साहित्यमा कृष्णादेवी शर्मा (श्रेष्ठ)को आगमन	३९
४.३	चरण-विभाजनको औचित्य र आधार	४०
४.४	कृष्णादेवी शर्मा (श्रेष्ठ) को लेखनयात्रा र चरण विभाजन	४१

परिच्छेद पाँच : कृष्णादेवी शर्मा (श्रेष्ठ)को पुस्तकाकार कृतिको

अध्ययन		४६-१२०
५.१	पृष्ठभूमि	४६
५.२	सुनाखरी र लालीगुराँसको देश कविता सङ्ग्रहको अध्ययन	५१
	५.२.१ परिचय	५१
	५.२.२ शीर्षक	५१
	५.२.३ संरचना	५२
	५.२.४ विषयवस्तु	५३
	५.२.५ कथनपद्धति	६१
	५.२.६ लयविधान	६२
	५.२.७ भावविधान	६२
	५.२.८ भाषाशैली	६३
	५.२.९ निष्कर्ष	६३
५.३	तीजगीत सङ्ग्रहको अध्ययन	६४
	५.३.१ परिचय	६४
	५.३.२ विषयवस्तु	६६
	५.३.३ निष्कर्ष	७४
५.४	स्मृतिको एक भिल्को खण्डकाव्यको अध्ययन	७४
	५.४.१ परिचय	७४
	५.४.२ संरचना	७५
	५.४.३ कथावस्तु	७६
	५.४.४ सर्गयोजना	७८
	५.४.५ चरित्र चित्रण	८०
	५.४.६ देशकाल, वातावरण (परिवेश)	८२
	५.४.७ भाषाशैली	८३
	५.४.८ उद्देश्य	८३
	५.४.९ कथनपद्धति	८४
	५.४.१० शीर्षक विधान	८४
	५.४.११ बिम्बप्रतीक विधान र अन्य अलङ्करण प्रविधि	८४
	५.४.१२ निष्कर्ष	८५

५.५	कथाकार कृष्णादेवी शर्मा (श्रेष्ठ)	८६
५.५.१	परिचय	८६
५.५.२	शीर्षक	८७
५.५.३	संरचना	८८
५.५.३.१	कथावस्तु	८८
५.५.३.२	पात्र	९५
५.५.३.३	दृष्टिविन्दु	९६
५.५.३.४	सारवस्तु	९७
५.५.४	रूपविन्यास चरित्र वा चरित्रचित्रण	९८
५.५.५	निष्कर्ष	१००
५.६	'सृष्टिसौगात' कवितासङ्ग्रहको अध्ययन	१०१
५.६.१	परिचय	१०१
५.६.२	सृष्टिसौगातको छान्दिक विविधता	१०२
५.६.३	शीर्षक	१०४
५.६.४	संरचना	१०५
५.६.५	विषयवस्तु	१०६
५.६.६	कथनपद्धति	१११
५.६.७	केन्द्रीय भाव	११२
५.६.८	लय विधान	११२
५.६.९	भाषाशैली	११३
५.६.१०	निष्कर्ष	११३
५.७	'निर्भरिणी' गजलसङ्ग्रहको अध्ययन	११४
५.७.१	परिचय	११४
५.७.२	विषयवस्तु	११५
५.७.३	संरचना	११८
५.७.४	भाषाशैली	११९
५.७.५	निष्कर्ष	११९

परिच्छेद छ : शोधनिष्कर्ष

१२१-

१२८

६.१	सारसङ्क्षेप	१२१
६.२	निष्कर्ष	१२७

परिशिष्ट

(क) कृष्णादेवी शर्मा (श्रेष्ठ) का तस्वीर	१२९
(ख) कृष्णादेवी शर्मा (श्रेष्ठ) स्वयम्कै हस्तलिखित अन्तर्वार्ता	१३०-१३४
(ग) कृष्णादेवी शर्मा (श्रेष्ठ)ले प्राप्त गरेका प्रमाणपत्रहरू	१३६-१४९

सन्दर्भ ग्रन्थसूची

१५०-१५२

सङ्क्षेपीकृत सूची

अप्र.	- अप्रकाशित
आइ.ए.	- इन्टरमिडियट अफ आर्टस् (प्रवेशिका परीक्षा)
उ.मा.वि.	- उच्च माध्यमिक विद्यालय
एम.ए.	- मास्टर अफ आर्टस् (कलाचार्य)
एस.एल.सी.	- स्कूल लिभिड सर्टिफिकेट (प्रवेशिका परीक्षा)
क्र.सं.	- क्रम सङ्ख्या
गा.वि.स.	- गाउँ विकास समिति
चौ.सं.	- चौथो संस्करण
ते.सं.	- तेस्रो संस्करण
दो.सं.	- दोस्रो संस्करण
नं.	- नम्बर
न.प.	- नवलपरासी
नि.मा.वि.	- निम्न माध्यमिक विद्यालय
प्रा.वि.	- प्राथमिक विद्यालय
पृ.	- पृष्ठ
पृ.ना.	- पृथ्वीनारायण क्याम्पस
बी.ए.	- व्यचलर अफ आर्टस् (कलाशास्त्री)
मा.वि.	- माध्यमिक विद्यालय
वार्ड नं.	- वार्ड नम्बर
सम्पा.	- सम्पादन
लु.अ.न.	- लुम्बिनी अञ्चल नवलपरासी जिल्ला
सा.सं.	- सातौँ संस्करण
त्रि.वि.	- त्रिभुवन विश्वविद्यालय